

СУЧАСНЕ БАЧЕННЯ НА ПОНЯТТЯ ЗЛОЧИННОСТІ В МІСЦЯХ НЕСВОБОДИ, ЇЇ ОЗНАКИ ТА ВИДИ

CONCEPTS OF CRIMINALITY CAUSES IN THE PENITENTIARY SPHERE OF FOREIGN COUNTRIES

Колодчин Д.В., к.ю.н., докторант кафедри управління безпеки,
правоохоронної та антикорупційної діяльності

ПрАТ «Вищий навчальний заклад «Міжрегіональна Академія управління персоналом»

ORCID: 0000-0002-0820-4409

У статті розкрито сучасне наукове бачення на поняття злочинності в місцях несвободи ДКВС України, її ознаки та види.

Вивчення понять, ознак та видів злочинності в місцях несвободи надав можливість сформулювати власне бачення на її дефініцію, у зв'язку з чим під злочинністю в місцях несвободи ми пропонуємо розуміти – негативне соціально-правове явище, що охоплює слідчі ізолятори, спеціальні виховні і виправні колонії, виправні центри, медичні заклади ДУ «Центр охорони здоров'я» ДКВС України та уповноважені органи з питань пробації, і представляє собою сукупність форм девіантності, властивість яких відтворює вчинення як засудженими так і персоналом місць несвободи, кримінальних правопорушень за певний проміжок часу.

Проведений аналіз запропонованого поняття, надає можливість виділити наступні ознаки злочинності в місцях несвободи ДКВС України:

- має підвищений ступінь суспільної небезпеки як для самих засуджених так і для персоналу місць несвободи;
- суттєво підриває не лише порядок і умови відбування засудженими у місцях несвободи покарання, а й авторитет кримінально-виконавчої системи вцілому;
- ставить під загрозу не лише життя і здоров'я засуджених та персоналу місць несвободи, а й наносить непоправну шкоду усьому комплексу заходів пов'язаних з виправленням і ресоціалізацією засуджених.
- засуджені, які вчиняють у місцях несвободи нові кримінальні правопорушення, явно не бажають стати на шлях виправлення, у зв'язку з чим їх ресоціалізація та подальша реінтеграція у суспільство не досягають бажаних кримінально-виконавчих результатів. А вжиті основні заходи виправлення і ресоціалізації, на забезпечення яких, з поміж іншого, було витрачено значні кошти платників податків – марними.

Ключові слова: злочинність в місцях несвободи, злочинність у пенітенціарній сфері, пенітенціарна злочинність, поняття злочинності, ознаки злочинності, види злочинності, запобігання.

The article reveals the modern scientific vision of the concept of crime in places of detention of the SPS of Ukraine, its signs and types.

The study of the concepts, signs and types of crime in places of detention provided an opportunity to formulate our own vision of its definition, and therefore we propose to understand crime in places of detention as a negative socio-legal phenomenon that includes pre-trial detention centers, special educational and correctional colonies, correctional centers, medical institutions of the State Institution "Health Care Center" of the SPS of Ukraine and authorized probation authorities, and is a set of forms of deviance, the property of which reproduces the commission of criminal offenses by both convicts and staff of places of detention over a certain period of time.

The analysis of the proposed concept makes it possible to identify the following features of crime in the SPS of Ukraine:

- it has an increased degree of public danger both for the convicts themselves and for the staff of places of detention;
- it significantly undermines not only the procedure and conditions of serving sentences by convicts in places of detention, but also the authority of the penal system in general
- endangers not only the lives and health of convicts and prison staff, but also causes irreparable damage to the entire range of measures related to the correction and re-socialization of convicts.
- convicts who commit new criminal offenses in places of detention are clearly unwilling to embark on the path of correction, and therefore their re-socialization and subsequent reintegration into society do not achieve the desired penal results. And the main correctional and re-socialization measures taken, which, among other things, required significant taxpayer funds, are ineffective.

Key words: crime in places of detention, crime in the penitentiary sphere, penitentiary crime, concept of crime, signs of crime, types of crime, prevention.

Постановка проблеми Злочинність завжди була й залишається в колі центральних проблем кримінологічної науки, її системотвірним началом. І хоча на сьогодні сформовано чималу кількість підходів, концепцій розуміння та визначення злочинності, можна з упевненістю стверджувати, що вітчизняна доктрина і досі не забезпечила єдиного визнаного та релевантного онтологічній палітри бачення її природи [1, с. 271].

Одним із парадоксів будь-якої кримінально-виконавчої системи являється те, що засуджена та ізольована від суспільства особа не бажає стати на шлях виправлення і повернутись у суспільство повноправним його членом, повторно порушує норми кримінально-правової заборони, знову вчиняючи нові кримінальні правопорушення, а у багатьох випадках, як доводить наше дослідження, і тяжкі та особливо тяжкі злочини, іноді навіть тяжчі, ніж той або ті, за вчинення якого відбуває покарання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретико-методологічним підґрунтям дослідження поняття злочинності в місцях несвободи ДКВС України стали праці таких вітчизняних вчених, як: А. В. Беца, І. Г. Бога-

тирьов, В. А. Бадира, Т. А. Денисова, О. М. Джуца, А. П. Закалюк, І. В. Іваньков, О. Г. Колб, В. Я. Конопельський, О. М. Кревсун, А. Х. Степанюк, В. М. Трубников, О. М. Кревсун, Я. О. Ліховіцький, С. В. Лучко, Л. І. Олефір М. С. Пузирьов, С. Я. Фаренюк, С. І. Халимон, С. В. Царюк, О. О. Шкута, О. В. Щербина, Д. В. Ягунов, І. С. Яковець та ін.

Метою статті є реалізація сучасного наукового бачення на поняття злочинності в місцях несвободи ДКВС України, її ознак та видів.

Виклад основного матеріалу. До проголошення Україною незалежності, в кримінологічній науці поняття злочинності визначалося лише статистичним методом, як сукупність вчинених у певний період часу в суспільстві кримінальних правопорушень.

Розкриваючи поняття злочинності в місцях несвободи ДКВС України варто констатувати, що сама ідея дати їй цілісне визначення є складною міждисциплінарною проблемою, оскільки, за справедливим твердженням вітчизняних кримінологів (О. М. Джуца, В. В. Василевич, В. В. Черней, С. С. Чернявський), всі запропоновані

раніше визначення поняття злочинності являються досить умовними, а їх автори по суті вивчають різні аспекти цього соціального явища [2, с. 53], виходячи з предмету суто власного наукового дослідження.

Більшість вітчизняних вчених схилиються до того, що злочинність являється проявом внутрішньої схильності індивіда до вчинення кримінального правопорушення, тому під злочинністю слід розуміти «властивість людини, соціального інституту, суспільства, окремої країни, глобального суспільства відтворювати безліч небезпечних для оточуючих людей діянь, що виявляється у взаємозв'язку кримінальних правопорушень та їх причин, піддаючи кількісній інтерпретації та зумовлює введення кримінально-правових заборон» [3, с. 34–35].

За твердженням О.М. Джузи: «Сьогодні в кримінологічній науці можна нарахувати більше десяти авторських визначень злочинності, кожне з яких відповідає предмету і об'єкту злочинності. Що стосується поняття пенітенціарна злочинність, то її вітчизняні вчені визначають як кримінальне правопорушення, що вчиняється засудженими до покарання у виді позбавлення волі, та, які посягають на встановлений порядок виконання/відбування даного покарання» [2, с. 548].

З погляду суспільної оцінки, генеральної властивості сформованих очікувань, відношення до поведінки, змісту норми й девіації щодо самої поведінки, діяльності, масових соціальних практик, досліджували злочинність В. М. Дрьомін та А. П. Закалюк.

В. М. Дрьомін під злочинністю пропонує розуміти поширену соціальну активність, різновид масової практики людей, що виявляється в деструктивній поведінці (діяльності, вчинках), яка передбачає кримінальну відповідальність згідно з чинним на даній території і в даний час законодавством [4, с. 81].

Як соціальну або кримінальну активність, «феномен суспільного життя у вигляді неприйнятної та небезпечної для суспільства масової, відносно стійкої, різномовленої кримінальної активності частини членів цього суспільства» визначав злочинність А. П. Закалюк [5, с. 139].

Проаналізувавши вказані вище дефініції ми не можемо не погодитись з позицією В. М. Куца відносно того, що «в запропонованих визначеннях сумнівними є щонайменше два положення: наголос на тому, що злочинність – це винятково соціальна активність та твердження, що прояви деструктивної поведінки передбачають кримінальну відповідальність. На противагу висловленій позиції автор слушно зауважує, що, по-перше, злочинність може виявлятися не лише у формі активності, але і як бездіяльність; по-друге, засобами реагування на злочинні прояви можуть бути не тільки відповідні форми кримінальної відповідальності, а й інші засоби кримінально-правового характеру; по-третє, вчинення злочинного діяння не завжди тягне за собою кримінально-правову реакцію з боку держави, адже частина їх залишається латентною» [5, с. 35]. У зв'язку з чим, поіменований вище вчений справедливо розглядає злочинність як «невід'ємну, зумовлену внутрішньою і зовнішньою детермінацією еволюційно-мінливу схильність людей та їх спільнот до деструктивності у формі кримінальних правопорушень, а також реальні прояви останньої, що піддаються кількісній та якісній інтерпретації» [5, с. 38].

У своїх працях професор І. Г. Богатирьов наголошує, що «злочинність у місцях несвободи – це закономірне явище, що відображає стан суспільного організму в умовах виконання покарань Міністерства юстиції України, порядок і умови виконання і відбування кримінальних покарань, застосування засобів виправлення і ресоціалізацію засуджених та заходи безпеки як персоналу установ виконання покарань, так і засуджених» [6, с. 170]. Пенітенціарна злочинність є однією з нагальних проблем суспільства, вона наявна в різних суспільствах на конкретних

територіях, а тому певне переосмислення наукових поглядів на злочинність та її наслідки допомагає конкретизувати її вивчення з метою вирішення конкретних практичних завдань запобігання злочинності загалом та окремими її різновидам зокрема [7, с. 25].

Поняття пенітенціарна злочинність, за твердженням поіменованого вище вченого є родовим, що містить у собі численність окремих видів і кримінальних правопорушень (насилницькі, корисливі, службові тощо), які вчиняються засудженими і персоналом місць несвободи. У зв'язку з чим І.Г. Богатирьов та М.С. Пузирьов злочинність в місцях несвободи розглядають як негативне соціально-правове явище, що об'єднує сукупність кримінально-каранних діянь, пов'язаних із процесом виконання та відбування кримінальних покарань, що має свої закономірності, кількісні та якісні характеристики що в свою чергу вимагає специфічних державних і суспільних антикримінальних заходів впливу [6, с. 170].

За справедливим твердженням О. М. Джузи злочинність в місцях несвободи являє собою особливий вид суспільно небезпечної діяльності, який відбивається в соціально обумовленому відхиленні поведінки окремих засуджених від установлених законодавством норм [8, с. 464]. За словами поіменованого вченого, злочинність у місцях несвободи – це так званий «пенітенціарний рецидив», що передбачає вчинення нового кримінального правопорушення особами, які відбувають покарання у виді позбавлення волі [9, с. 134].

Інший вітчизняний вчений, Ю.В. Орел, вивчаючи проблеми кримінальної відповідальності за вчинення кримінальних правопорушень проти нормальної діяльності органів і установ пенітенціарної служби, злочинність у місцях несвободи розглядає, як пенітенціарну злочинність, що є складовою злочинності загалом і рецидивної зокрема, яка характеризується специфічним місцем вчинення кримінального правопорушення, своєрідним його суб'єктом і виражена спрямованістю проти інших засуджених або персоналу установи виконання покарань [10, с. 464].

Зважаючи на те, що основною проблемою будь-якого наукового визначення, і поняття «злочинність в місцях несвободи» не являється тому виключенням, являється намагання автора зробити його конструктивним для подальшої розробки методології наукового пізнання [6, с. 78], у межах власного наукового пошуку, ми не могли оминати увагою основні ознаки характерні для злочинності в місцях несвободи.

Разом з тим, варто погодитись і з позицією А.М. Бабенко, який до негативних соціальних явищ окремо відносить: «згубну антиправову політику держави, що призводить до загального зубожіння населення, перебування в постійному стресовому стані, виживання особи та членів її родини, відсутність турботи або показна турбота про знедолених. У якійсь мірі жертви такої політики стають вразливими категоріями громадян і можуть стати жертвами вчинення кримінального правопорушення [11, с. 243]. В контексті зазначеного яскравим прикладом злочинності, який безпосередньо впливає на цей процес можемо назвати різного роду інтернетшахрайства, які вчиняються засудженими з місць несвободи [12, с. 156].

Погоджуючись з позицією вітчизняного вченого Ю. В. Орлова відносно того що: «по-перше, злочинність є різновидом соціальних практик, адже знаходить свій прояв у діяльності певної частини населення; по-друге, злочинність має форми прояву не лише в сукупності злочинів, а й злочинній діяльності; по-третє, сукупність кримінальних правопорушень в якості форми прояву злочинності є понадсумативною, оскільки виявляє властивості, які не притаманні механічній сумі одиничних складників (закономірності відтворення, стійкість, прогнозованість, мінливість, соціальні кореляції тощо); по-четверте, злочинність

є складовою суспільно небезпечних соціальних практик; по-п'яте, злочинність є релятивним феноменом, що виявляється в історично, культурно, політично, юридично обумовленій відносності його змісту й обсягу» [1, с. 73].

Отож підтримуючи позицію І.Г. Богатирьова можемо констатувати, що злочинність в місцях несвободи являється не лише різновидом загальної, кримінологічної, а й рецидивної злочинності. Іншими словами можна сказати, що поняття «злочинність», «кримінологічна злочинність» та «злочинність в місцях несвободи» співвідносяться як загальне та спеціальне, у зв'язку з чим останню варто розглядати як складову частину злочинності в цілому, але з притаманними їй особливостями, динамікою, географією, кількісними та якісними показниками. Про що мова буде йти в наступних підрозділах дисертації.

Проведений аналіз запропонованого поняття, надає можливість виділити наступні ознаки злочинності в місцях несвободи ДКВС України:

- має підвищений ступінь суспільної безпеки як для самих засуджених так і для персоналу місць несвободи;

- суттєво підриває не лише порядок і умови відбування засудженими у місцях несвободи покарання, а й авторитет кримінально-виконавчої системи в цілому;

- ставить під загрозу не лише життя і здоров'я засуджених та персоналу місць несвободи, а й наносить непоправну шкоду усьому комплексу заходів пов'язаних з виправленням і ресоціалізацією засуджених [6, с. 73].

- засуджені, які вчиняють у місцях несвободи нові кримінальні правопорушення, явно не бажають стати на шлях виправлення, у зв'язку з чим їх ресоціалізація та подальша реінтеграція у суспільство не досягають бажаних кримінально-виконавчих результатів. А вжиті основні заходи виправлення і ресоціалізації, на забезпечення яких, з поміж іншого, було витрачено значні кошти платників податків – марними.

Враховуючи факт того, що злочинність в місцях несвободи являє собою особливий вид злочинності, проведене нами дослідження надало змогу виокремити дві її основні групи: злочинність засуджених в місцях несвободи і злочинність адміністрації місць несвободи та їх персоналу.

До першої групи належать такі види кримінальних правопорушень: кримінальні правопорушення проти життя, здоров'я та власності особи; кримінальні правопорушення у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів; кримінальні правопорушення що дезорганізують нормальну діяльність місць несвободи; інші кримінальні правопорушення.

Що стосується, злочинності адміністрації місць несвободи та їх персоналу то до основних її видів слід віднести кримінальні правопорушення: проти життя здоров'я і власності особи; у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів; у сфері службової діяльності; у сфері корупційної діяльності; інші кримінальні правопорушення.

Окремив вид злочинності в місцях несвободи являється латентна злочинність, розкриваючи поняття та сутність якої варто зауважити, що «латентність» (від лат. *latentis* – прихований, невидимий) – здатність об'єктів або процесів перебувати в прихованому стані, не проявляючи себе. [13].

Проведений нами аналіз наукових джерел та спеціальної літератури надав можливість з'ясувати відсутність єдиного загальноновизнаного поняття латентної злочинності та розглядається вченими в контексті виключно власних досліджень.

Вітчизняні вчені (А.Ф. Зелінський, І.М. Данишин, В.В. Голіна, О.Г. Кальман, О.В. Лисодєд) латентну злочинність розглядають, як сукупність невиявлених і невиключених до офіційної статистичної звітності кримінальних правопорушень [14, с. 32; 15, с. 44-45].

Дещо ширше бачення латентної злочинності пропонує І.Г. Богатирьов, який під латентною злочинністю пропонує позуміти «сукупність кримінально-протиправних діянь, що були реально вчинені, але не стали відомі органам кримінального судочинства і, відповідно, не відображаються в офіційній кримінально-правовій статистиці» [16, с. 62].

Проведене нами дослідження доводить, що сучасний стан латентної злочинності у місцях несвободи викликає значне занепокоєння у зв'язку з тим що через закритість кримінально-виконавчої системи засуджені не завжди звертаються до правоохоронних органів з відповідними заявами щодо вчинення проти них кримінального правопорушення, з залежних і незалежних від них причин. У зв'язку з чим латентну злочинність в місцях несвободи ми поділили на два основні види:

- 1) приховані засудженими факти вчинення щодо них в місцях несвободи кримінальних правопорушень;

- 2) приховані адміністрацією установ виконання покарань, для зменшення рівня злочинності в місцях несвободи, або такі що не стали їм відомими, вчинені засудженими та персоналом місць несвободи кримінальні правопорушення.

Вивчення, наукових бачень вітчизняних вчених на поняття та ознаки латентної злочинності, надало нам можливість виділити основні з них, що характерні для латентної злочинності в місцях несвободи: сукупність кримінально протиправних діянь, які були реально вчинені засудженими та персоналом в місцях несвободи; невиявлені правоохоронними органами, у зв'язку з чим не були внесені до єдиного реєстру досудових розслідувань; не мають відповідного вираження в офіційній статистичній звітності про зареєстровані кримінальні правопорушення та результати їх досудового розслідування.

Висновки. Вивчення понять, ознак та видів злочинності в місцях несвободи надав можливість сформулювати власне бачення на її дефініцію, у зв'язку з чим під злочинністю в місцях несвободи ми пропонуємо розуміти – *негативне соціально-правове явище, що охоплює слідчі ізолятори, спеціальні виховні і виправні колонії, виправні центри, медичні заклади ДУ «Центр охорони здоров'я» ДКВС України та уповноважені органи з питань пробації, і представляє собою сукупність форм девіантності, властивість яких відтворює вчинення як засудженими так і персоналом місць несвободи, кримінальних правопорушень за певний проміжок часу.*

ЛІТЕРАТУРА

1. Орлов Ю. В. Сутність та поняття злочинності: від фрагментації до інтеграції наукового знання. *Форум права*. 2017. № 5. С. 271–278.
2. Кримінологія : підручник / О. М. Джужа, В. В. Василевич, В. В. Черней, С. С. Чернявський та ін. ; за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. В. В. Чернея ; за наук. ред. д-ра юрид. наук, професора О. М. Джужі. Київ : ФОРМ МАСЛАКОВА, 2020. 612 с.
3. Куц В. М. Поняття злочинності. *Науковий часопис національної академії прокуратури України*. 2016. № 2. С. 34–39.
4. Преступность и криминологические основы уголовного юстиции : монография / В. Н. Дремина, А. А. Березовский, Н. А. Орловская и др. ; под ред. В. Н. Дремина. Одесса : Феникс, 2007. 280 с.
5. Закалюк А. П. Курс сучасної української кримінології: теорія і практика : у 3 кн. Київ : Ін Юре, 2007. Кн. 1: Теоретичні засади та історія української кримінологічної науки. 424 с.
6. Пенітенціарна кримінологія : підручник / І. Г. Богатирьов, А. В. Боровик, О. М. Джужа та ін. – Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2022. – 464 с.
7. Богатирьов І. Г. Кримінологія : навч. посіб. Київ : Дакор, 2016. 140 с.
8. Джужа О.М. Злочинність пенітенціарна. *Вісник Асоціації кримінального права України*, 2016, № 1(6) С. 464-467. URL: <http://vkap.nlu.edu.ua/article/view/173517/173329>

9. Кримінологія : навч. посіб. / О.М. Джужі та ін.; за заг. ред. О.М. Джужі. К. : Прецедент, 2004. С. 208 с.
10. Орел Ю.В. Кримінальна відповідальність за злочини проти нормальної діяльності органів і установ пенітенціарної служби України : монографія. Харків :ТОВ «В справі», 2016. 416 с.
11. Кримінологія : підручник / А.М. Бабенко, О.Ю. Бусол, О.М. Костенко та ін.; за заг.ред. Ю.В. Нікітіна, С.Ф. Денисова, Є.Л. Стрельцова. 2-ге вид. перероб. і доп. Харків : Право,2018. 416 с.
12. Шкута О. О. Кіберзлочинність у місцях несвободи. *«Кримінальні загрози в секторі безпеки: практики ефективного реагування»: III Харків. Міжнар. Юридичного форуму «Право»*, м. Харків, 26 верес. 2019 р. / редкол.: В.Я Тацій, Ю.Г. барабаш, Б.М. Головкін, О.В. Тавложанський. – Харків : Право, 2019. С 155-158.
13. Латентність / Н. Б. Отрешко // *Енциклопедія Сучасної України [Електронний ресурс] / Редкол. : І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.] ; НАН України, НТШ. – К. : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2016. URL: <https://esu.com.ua/article-53398>*
14. Зелинский А. Ф. Криминология : курс лекций. Харьков, 1996. 260 с.
15. Кримінологія: Загальна та Особлива частини : підручник/І. М. Даньшин, В. В. Голіна, О. Г. Кальман, О. В. Лисодед / за ред.І. М. Даньшина. Х. : Право, 2003. 352 с..
16. Кримінологія : підручник / за заг. ред. І. Г. Богатирьова, В. В. Топчія. Київ : ВД Дакор, 2018. 352 с.